

Merkwaardig is dat minstens 50% van alle plaatsingen gebeurde binnen de sfeer van een (acute) psychiatrische noodtoestand (suicidegevaar, acting out, psychotische opstoot, etc.). En het gaat hierbij niet uitsluitend om geïnterneerden, welke 23% van de 164 plaatsingen voor hun rekening nemen. Moeilijk begrepen gedrag dat ontstaat als gevolg van het weigeren medicatie te nemen komt frequent voor. Alle plaatsingen op de "veiligheidsceel" vallen buiten de tuchtprocedure zelf, maar dienen als ordemaatregel gemotiveerd te worden. Eigenlijk moeten deze als maatregelen van therapeutische aard worden beschouwd zoals ze ook in psychiatrische instellingen worden toegepast (de "blauwe kamer"). Omtrent maximale termijnen, zoals in het geval van strafcel, is niets geregeld. Hetzelfde geldt voor "beschermende" maatregelen die een regimebeperking inhouden ten aanzien van deze patiënten in het belang van zichzelf en van hun omgeving.

Besluit

De nieuwe tuchtprocedure ten aanzien van gedetineerden zoals geregeld door de ministeriële omzendbrief van 2 mei 2005 waarborgt in elk geval beter de formele interne rechtspositie van gedetineerden dan voorheen. Dit blijkt nu al uit een manifeste vermindering van het aantal tuchtbeslissingen dat vernietigd wordt door de Raad van State. Hetzelfde geldt voor het aantal schorsingen door de kortgedingrechter. De ervaring met de nieuwe circulaire leert tot hiertoe dat in de gevallen waar de voorgeschreven procedure werd gevolgd, er geen vernietigingen of schorsingen werden uitgesproken.

Regels van behoorlijk bestuur zoals de motiveeringsplicht, de hoorplicht en openbaarheid van bestuur worden nadrukkelijker nageleefd.

Wanneer men een kosten-batenanalyse van een nieuw detentiesanctierecht maakt, moet men ook de vraag stellen welke daadwerkelijke voordelen dit voor de gedetineerden oplevert. Zijn zij zich wel degelijk bewust van de winst en ressorteert de circulaire ten aanzien van hen het effect zoals het beoogd werd? Ziet de "klant" het wel als een reële vooruitgang? Of brengt het voor de gedetineerde ook alleen maar meer kosten mee? Een eerste kleinschalig onderzoek in de gevange-

nis te Gent bracht aan het licht dat gedetineerden het subjectieve gevoel hebben strenger gesanctioneerd te worden dan vroeger en dat er vlugger een tuchtverslag wordt geschreven. Cijfermatig blijkt echter het tegendeel.

Het zou zeer interessant zijn een uitgebreider kwalitatief onderzoek te verrichten naar de impact van de tuchtregeling, zowel door de tuchtdossiers te bestuderen als door de gedetineerden én het personeel uitvoerig te bevragen. Ons inziens moet een tuchtprocedure een marginaal proces blijven dat niet in de plaats mag treden van een constructieve omgang van gevangenispersoneel met gedetineerden. De omzendbrief van 2 mei 2005 legt trouwens sterk de nadruk op dit subsidiaire karakter. Dialoog moet de primaire basis blijven van een humaan en gestructureerd leven en werken binnen de gevangenis muren, wat resulteert in orde en veiligheid. Er moet over gewaakt worden dat de formalisering, die gepaard gaat met de toepassing van de nieuwe regeling, geen nadelige effecten heeft voor de communicatie en de sfeer binnen de gevangenis. Wellicht is het nog voorbarig om op dit punt grote conclusies te trekken.

De cruciale vraag is en blijft of men met een nieuwe tuchtregeling bereikt dat de detentie er meer geordend, veiliger, humaner, ongestoorder, rehabilitatiever en meer herstelgericht door wordt voor de gedetineerde.

LIESBETH VANDECASTEELE *

LUC STAS **

EEN '(R)APPÈL OP HERSTEL'

Verslag van het Forum voor Herstelgerichte Detentie op 1 december 2005 in Gent

Het Forum had de intentie om een ontmoetingsplaats te zijn voor mensen die op één of andere manier betrokken zijn bij de uitvoering van de gevangenisstraf en geïnteresseerd zijn in de manier waarop het Directoraat-generaal Uitvoering van Straffen en Maatregelen (DG USM)

* student 2de licentie criminologie Universiteit Gent
(Liesbeth.Vandecasteele@UGent.be)

** directeur van de gevangenis te Gent
(Luc.Stas@just.fgov.be)

streeft naar een herstelgericht gevangenisbeleid. Doelgroepen waren in de eerste plaats penitentiaire beambten, psychosociale diensten, griffiepersoneel, gevangenisdirecteurs en personeelsleden van de centrale administratie, maar ook slachtoffer- en daderdiensten vanuit het algemene welzijnswerk, bemiddelaars, vormingswerkers, advocaten, magistraten, academici, ...

Een geslaagd opzet gezien John Vanacker, Directeur-generaal USM, maar liefst 382 deelnemers vanuit zeer diverse professionele achtergronden mocht (uitnodigen te) 'rappelleren' aan de realisaties van de voorbije vijf jaar en (te) 'appelleren' op aandachtspunten en prioriteiten voor een maximale integratie van herstel in detentie in de toekomst. In dat opzicht was het Forum meer dan louter een huldiging van de herstelgerichte praktijkontwikkelingen; ook blijvende en nieuwe aandachtspunten evenals krijtlijnen voor de toekomst werden in de verf gezet.

1. Herstelgerichte detentie: reflecties vanuit het perspectief van slachtoffer, dader en samenleving

In het eerste deel van de voormiddag stond een kritische reflectie op de praktijkontwikkelingen centraal, en dit vanuit het perspectief van slachtoffer, dader en samenleving. Uit het overzicht van het proces dat de herstelconsulenten hebben afgelegd en de realisaties van vijf jaar werking - gebracht door Virna Van der Elst (gevangenis Antwerpen) en Machteld Boudin (gevangenis Gent) - blijkt dat de initiatieven tot op heden effectief hebben bijgedragen tot een herstelgerichte detentie. Zowel herstelgerichte activiteiten (gericht op het informeren, sensibiliseren en motiveren) als herstelacties (gericht op het herstel van de gevolgen van het misdrijf) worden in toenemende mate in alle Vlaamse gevangenissen aangeboden. De actieve deelname van de slachtoffers en de samenleving is omwille van de eigenheid van de detentiecontext minder evident in praktijk te brengen. De soms eerder indirecte betrokkenheid van slachtoffers en burgers bij het project staat echter niet in de weg dat hun perspectief en hun belangen steeds latent aanwezig zijn.

In dit verband wijst Natalie Ver Poorten van de Dienst Slachtofferhulp terecht op de vraag hoe een volwaardige betrokkenheid van slachtoffers gerealiseerd kan worden. Een opsomming van de effecten die vijf jaar herstelgericht werken in de gevangenis heeft opgeleverd voor slachtoffers blijkt hierbij een interessante oefening. Terwijl het werken aan de uitbouw van een herstelgerichte gevangenscultuur en -structuur tot een aantal positieve *onrechtstreekse* resultaten geleid heeft voor slachtoffers, blijken de *rechtstreeks* voelbare effecten voor deze doelgroep zeer beperkt. De Dienst Slachtofferhulp doet dan ook een oproep voor een gedifferentieerd aanbod voor slachtoffers en wil zich - vanuit een sterk geloof in de meerwaarde van herstelgericht werken voor een belangrijk deel van de slachtofferpopulatie - blijvend engageren in het denk- en realisatieproces m.b.t. herstelgerichte detentie.

Ook Treza Jacobs getuigt, als vrijwilliger, vanuit het perspectief van de samenleving over haar engagement voor een méér op herstel gerichte detentie. Ze reflecteert over de ingesteldheid waarmee we als burger naar gedetineerden kijken en verduidelijkt aan de hand van haar ervaringen met gespreksgroepen in de gevangenis hoe de samenleving een plaats krijgt binnen herstelgerichte initiatieven en, vooral, wat de meerwaarde hiervan is. Deze meerwaarde situeert zich voornamelijk in het bijstellen van het beeld dat mensen hebben over dé gedetineerde en de gevangenis(straf). Een ander belangrijk effect is "dat de gedetineerden zich begrepen voelen, zodat zij uit hun slachtofferrol stappen en hun leven terug in eigen handen nemen en zo groeien in het opnemen van hun verantwoordelijkheid."

Luc Stas, directeur van de gevangenis van Gent, stelt dat het herstelaspect van de detentie fundamenteel is en daardoor het mandaat van de gevangenis herdefinieert. Hij verwijst hierbij niet alleen naar de ministeriële omzendbrief m.b.t. de herstelconsulenten, maar ook naar de missie van het DG USM en naar een aantal recente wetgevende ontwikkelingen zoals de Basiswet gevangeniswezen. Deze beleidskeuze

betekent een ware uitdaging met implicaties voor het middelenbeheer, de processen, de communicatie en het dienstenaanbod, kortom voor de ganse sturing van de gevangenis als organisatie. Luc Stas benadrukt dat herstelgerichte detentie staat of valt met de mate waarin de verschillende personeelsgroepen de beleidsoptie weten te vertalen naar de eigen taken en verantwoordelijkheden. Parallel hiermee pleit hij echter ook voor een uitbreiding van de tewerkstellingsmogelijkheden voor gedetineerden, het therapeutische aanbod en de professionele omkadering in de gevangenis.

2. Herstelbeginselen tijdens de detentie nader bekeken

Hilde Guffens, coördinator herstelgerichte detentie, geeft toelichting bij vier beginselen van waaruit de herstelconsulenten vorm en inhoud aan het project gegeven hebben: een misdrijf is niet enkel een conflict maar een ethische 'handeling'; herstel(recht) is geen alternatief voor straf(recht); herstel is een legitiem doel bij/van de uitvoering van een vrijheidsberovende straf of maatregel; herstelgerichte detentie is een proces dat gericht is op een resultaat. Deze herstelbeginselen worden vervolgens vanuit een moraalfilosofische, een sociologische en een criminologische invalshoek becommentarieerd door respectievelijk Prof. Koen Raes (UGent), Dr. Bas Van Stokkom (RU Nijmegen) en Prof. Ivo Aertsen (KULeuven).

Moraalfilosoof Raes stelt onder de noemer van morele verantwoordelijkheid begrippen als schuld- en schaamtecultuur, schuld bewustzijn en verantwoordelijkheid centraal. Met verwijzing naar de presentatie van Natalie Ver Poorten houdt hij een pleidooi voor meer betrokkenheid van de naastbestaanden van gedetineerden bij het project. Deze oproep wordt ondersteund door Bas Van Stokkom, die het belang van sociale netwerken benadrukt in functie van de maatschappelijke reïntegratie van gedetineerden. Hij is voorstander van een verruiming van het begrip responsabilisering en meent dat binnen een herstelgerichte detentie meer aandacht zou moeten uitgaan naar de opbouw van informele sociale netwerken rond de gedetineerde. Responsabili-

sering kan immers meer betekenen dan uitsluitend een regeling met het slachtoffer. Vrienden, familieleden, kennissen, buurtgenoten, onderwijzers of werkgevers - kortom steunverleners - "fungeren als brug en buffer tussen de dader en de gemeenschap".

Ivo Aertsen maakt een drieledige reflectie bij de herstelbeginselen. In eerste instantie is herstel als doel tijdens de detentie geen geïsoleerd gegeven. Voorafgaande fasen van het onderzoek en de straftoemeting evenals de latere fase van de invrijheidstelling zijn mede bepalend voor het in de praktijk brengen van dit doel. Ten tweede verwijst hij naar de bestaande druk om de strafrechtsbedeling en de strafuitvoering in functie te stellen van zichtbare, te bereiken doelen. De stelling dat doel en middel - of resultaat en proces - onderling verweven en van elkaar afhankelijk zijn, leidt tot de conclusie dat dergelijk instrumenteel denken allerminst evident is vanuit een herstelrechtelijk, participatief perspectief. Tot slot stelt hij dat herstel als doel bij de detentie zich niet eenvoudig laat operationaliseren o.w.v. de noodzaak tot concrete invulling van herstel door en actieve betrokkenheid van dader, slachtoffer en samenleving.

3. Workshops

In acht thematische workshops werd het publiek actief betrokken bij de debatten. Hierna beperken we ons tot een selectieve weergave van enkele discussiepunten.

Het antwoord op de vraagstelling in de workshop 'eerst herstellen, dan vrijstellen' bleek niet eenduidig. Voor sommigen zou dit een ondergraving van het herstelgericht paradigma betekenen en mag het niet-herstellen niet leiden tot het niet-vervroegd in vrijheid stellen. Anderen vullen dit standpunt aan en stellen dat deelname aan herstelgerichte activiteiten wel een positieve invloed mag hebben op de invrijheidstelling. Nog anderen zijn van mening dat er inderdaad eerst hersteld moet worden omdat dit bepalend is voor de manier waarop gedetineerden opnieuw in de samenleving terecht komen. Het voorzichtige besluit was dat 'eerst aanzet tot herstel, dan vrijstellen' wellicht op grotere consensus stuit dan 'eerst herstellen, dan vrijstel-

len'. Achterliggende vraag is hoe de belangen van de dader afgewogen moeten worden t.o.v. de belangen van het slachtoffer en het algemeen maatschappelijk belang. Hoe gaan de betrokken instanties hiermee om? En hoe voorkom je op structureel niveau dat de confrontatie tussen vaak tegenstrijdige belangen herstel verhindert?

Een vraag die in meerdere workshops aan bod kwam, is of de verwachting t.a.v. de gedetineerde om tijdens zijn detentie rond herstel te werken geen hypotheek legt op de authenticiteit. Anderzijds kan men zich afvragen of het principe van vrijwilligheid altijd garant staat voor een oprechte motivatie van de gedetineerde. En moet er per definitie sprake zijn van intrinsieke motivatie of mogen gedetineerden zachtjes in de richting van herstel geduwd worden? Is het bovendien niet realistisch te stellen dat de gedetineerde in zijn keuzes ook geleid wordt door opportunisme? Over één zaak zijn de meeste deelnemers het alvast eens, m.n. de oproep van een grootvader van een gedetineerde om in deze de motiverende én ondersteunende rol van naastbestaanden niet uit het oog te verliezen.

In de workshop over burgerlijke partij waren de deelnemers het unaniem eens met de stelling dat in een herstelgerichte gevangenis van gedetineerden verwacht mag worden dat ze hun burgerlijke partij (af)betalen. Ook de stelling dat de overheid dient op te treden als facilitator, zowel bij het innen van de schadevergoeding als het voorschieten ervan, kon op veel steun rekenen. In de discussie die in een andere workshop op een meer abstract niveau gevoerd werd over de rol van de samenleving, stonden volgende vragen centraal. Vertolkt de samenleving de rol van medeverantwoordelijke (maatschappelijk schuldmodel), wat een capaciterende houding impliceert? Of heeft de samenleving eerder een taak te vervullen in de bewustwording van daders (opvoedkundig-morele opstelling)? Of moeten we aannemen dat de samenleving zich aansluit bij het perspectief van het slachtoffer? De vraag naar de grens tussen maatschappelijke en individuele verantwoordelijkheid is geen gesloten hoofdstuk.

4. Praktijkinstrumenten en toekomstvisie

Na de workshops volgde een voorstelling van twee nieuwe praktijkinstrumenten die door de herstelconsulenten ontwikkeld werden, m.n. het individuele werkboek voor gedetineerden en de video over herstelgerichte detentie. Het Forum werd afgesloten door Dir Janssens, die in naam van minister Onkelinx de beleidsvisie voor de toekomst kwam toelichten. Hij verwees hierbij naar het feit dat er momenteel geschiedenis wordt geschreven in de Belgische penitentiaire wereld. Met de Basiswet van 12 januari 2005 wordt de interne rechtspositie van gedetineerden voor het eerst wettelijk geregeld. Herstel, rehabilitatie, reïntegratie, schadebeperking en een veilige strafuitvoering zijn de basisprincipes die hierbij vooropgesteld worden. De minister ziet in dit geheel een belangrijke rol weggelegd voor de herstelconsulenten.

De herstelconsulenten
Contactpersoon: Mies Beckers
(mies.beckers@just.fgov.be)